

Η Ιστορία στη Μάνη εδράζεται στο κόκαλο

Η Νάντια Σερεμετάκη μιλάει στην «Κ» για όσα έμαθε σε έναν ιδιαίτερο τόπο

Συνέντευξη στον ΑΝΤΩΝΗ ΠΑΓΚΡΑΤΗ

Η ερευνήτρια και καθηγήτρια ανθρωπολογίας Νάντια Σερεμετάκη (C. Nadia Seremetakis) σπούδασε και δίδαξε στη Νέα Υόρκη όπου έζησε δύο δεκαετίες και μέχρι σήμερα η ζωή της μοιράζεται ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αμερική. Είναι καθηγήτρια Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και οι μελέτες της βασίζονται κυρίως σε μακρόχρονα επιτόμια έρευνες ανά τον κόσμο, ειδικότερα, όμως, στην αστική και την αγροτική Ελλάδα.

Τα έξι από το σύνολο των βιβλίων της κυκλοφορούν στα ελληνικά από τις εκδόσεις Πεδίο. Ανάμεσά τους, τα «Παλινοστίσι των αισθήσεων, αντίληψη και μνήμη ως υλική κουλτούρα στη σύγχρονη εποχή», «Διασχίζοντας το σώμα, πολιτισμός, ιστορία και φύλο στην Ελλάδα».

Μιλήσαμε μαζί της με αφορμή το βιβλίο της «Η τελευταία λέξη, στις Ευρώπες τα άκρα, δι-αίσθηση, θάνατος, γυναίκες», στο οποίο η συγγραφέας πραγματεύεται την ιστορική κατάσταση των πολιτισμικών περιφερειών, ιδιαιτέρως από την ιδιαίτερη οπτική της Μέσα Μάνης.

— Τι είναι αυτό που έδινε νόημα στη ζωή του Μανιάτη και της Μανιάτισσας; Ποια είναι η αλήθεια τους, ποια είναι η αξία της ζωής τους;

— Κεντρικός τόπος παραγωγής της αλήθειας στη Μάνη ήταν η τελετουργία του θανάτου. Για να δούμε τι είχε νόημα στη ζωή τους πρέπει να δούμε τι είχε στον θάνατο, καθώς αυτά τα δύο ήταν άρρηκτα δεμένα. Ο θάνατος δεν ήταν βιολογικό φαινόμενο και μόνο, γι' αυτό και δεν χρησιμοποιούσαν ιατρική γλώσσα για να μιλήσουν για τον θάνατο. Χρησιμοποιούσαν ιστορική γλώσσα: το μοιρολόι ήταν ιστορικό αφήγημα. Αυτό μας παραπέμπει επίσης στο κεντρικό χαρακτηριστικό της ελληνικής κουλτούρας, που τείνουμε να ξεχάσουμε σήμερα:

“

Για να δούμε τι είχε νόημα στη ζωή των Μανιατών πρέπει να δούμε τι είχε στον θάνατο, καθώς αυτά τα δύο ήταν άρρηκτα δεμένα.

Η ίδια Μανιάτισσα δεν θα χρησιμοποιούσε τη λέξη «επιλογή». Οπως όμως δεν θα χρησιμοποιούσε και τη λέξη «ευτυχία» ή τη λέξη «πρόοδο»...

τη μεταφορά, την αλληγορία, με μια λέξη την ποίηση — την υπέρτατη μορφή ελευθερίας της έκφρασης. Υψίστανται αυτά στη καθημερινή ζωή μας σήμερα ή αυτή βαίνει σταθερά προς μια βιολογικοποίηση;

— Στο βιβλίο μου έκανε μεγάλη εντύπωση όταν είπατε «Δεν φοβήθηκα ποτέ τον θάνατο στη Μάνη, τον φοβήθηκα μόνο όταν ήρθα στην Αθήνα».

— Νέα ήμουν όταν πρωτοπήγα, δεν είχα ασχοληθεί με τον θάνατο. Αρχικά πήγα για να κάνω ιστορική ανθρωπολογία, τους ληστές και

«Στη Μάνη δεν χρειάστηκε να φορέσω ποτέ το ρολόι μου κι όμως μέτραγα τον χρόνο...», λέει η Νάντια Σερεμετάκη.

τους πειρατές έφαχνα. Με τον καιρό δεν πειθόμουν ότι εκεί υπήρχε κάτι σημαντικό, αλλά όσο περμένα και έφαχνα, επειδή ενσωματώνομαι, «σαν δικό τους παιδί» όπως έλεγαν, με έπαιρναν μαζί τους συνεχώς στα πένθημα... Η πρώτη εντύπωση με τις τελετουργίες του θανάτου ήταν σοκαριστική, ήταν η συνάντησή με έναν πολιτισμικό Άλλο. Όπως οι πρακτικές του θανάτου ήταν για τις γυναίκες εκείνες καθημερινή πράξη. Με τέτοια πολιτισμική εξοικείωση και αφομοίωση, τι να φοβηθείς πλέον; Όλοι ήξεραν πως κάποια μέρα οι «δικές τους γυναίκες» θα μετέφεραν με τελετουργική φροντίδα, δια της αφής, το σώμα τους στο επόμενο στάδιο του κύκλου ζωής τους. Και συλλογικά θα έγραφαν την ιστορία τους συνυφαίνοντάς την με αυτή του τόπου τους και των ανθρώπων του, και ύστερα θα αναμεταδιδό-

ταν ως προφορική ιστορία από στόμα σε στόμα. Επιστρέφοντας στην Αθήνα, σε πάγωσε η διαφορά. Η ιδέα της εγκατάλειψης του σώματός σου στα κρύα χέρια των άγνωστων ειδικών που χειρίζονται το σώμα σου ως εμπροθύσιο, αναλόσιμο είδος και τον θάνατό σου ως παράπλευρη απώλεια.

— Κάνετε έναν διαχωρισμό ανάμεσα στις Μανιάτισσες και στους Μανιάτες, δηλαδή στις γυναίκες και τους άνδρες της Μάνης. Αυτοί οι δύο ρόλοι είναι διαφορετικοί ή αλληλοσυμπληρώνονται; Ο ρόλος της Μανιάτισσας της προσδίδεται από την κοινωνία; Τον βίωσαν ως εξαναγκασμό;

— Η κοινωνική ισχύς είναι πάντα άμεσα μοιρασμένη ανάμεσα στα φύλα. Πάντοτε οι αποδεκτοί ρόλοι καθορίζονται κι επιβάλλονται από την κοινωνία, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι συμμορφώνονται όλοι

με αυτούς, ούτε ότι η υιοθέτηση κανόνων και ρόλων είναι για όλους βάρος δυσβάσταχτο. Για παράδειγμα, εμείς τώρα μπορεί να θεωρούμε καταπίεση τα μαύρα ρούχα που φορούσαν επί χρόνια οι Μανιάτισσες σε ένδειξη πένθους, αλλά για πολλές ήταν επιλογή. Αποτελούσε «κοινωνική εργασία» και συνεπώς είχε αξία. Ενσωμάτων τον νεκρό, δεν υπήρχε «terminal» στον θάνατο.

— Βέβαια, η επιλογή προϋποθέτει ένα πιο νεότερο υποκείμενο.

— Σαφώς, η τότε Μανιάτισσα δεν θα χρησιμοποιούσε αυτή τη λέξη. Οπως όμως δεν θα χρησιμοποιούσε και τη λέξη «ευτυχία» ή τη λέξη «πρόοδο»...

— Πώς ήταν η σχέση των Μανιατών με τον χρόνο;

— Οπως σε όλες τις αγροτικές, προβιομηχανικές κοινωνίες, δεν

Το βιβλίο της Νάντιας Σερεμετάκη «Η τελευταία λέξη, στις Ευρώπες τα άκρα, δι-αίσθηση, θάνατος, γυναίκες» κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Πεδίο.

υπήρχε η έννοια του μονογραμμικού χρόνου. Ο χρόνος ήταν πιο κυκλικός, μετρίοταν με τις εποχές, την πορεία του ήλιου, κ.λπ. Δεν υπήρχε αρχικά ρολόι, αργότερα υπήρχε ένα συλλογικό ρολόι, όπως για παράδειγμα η καμπάνα της εκκλησίας, όπου φτάσαμε στο εξατομικευμένο ρολόι, ο χρόνος πάνω στο χέρι μας. Όταν ήμουν στη Μάνη δεν χρειάστηκε να φορέσω ποτέ το ρολόι μου κι όμως, μέτραγα τον χρόνο... (να μια εναλλαγή κώδικα).

— Τι προβλήματα δημιουργήσε ή δημιούργησε μια τέτοια αντίληψη του χρόνου στη σύγχρονη εποχή;

— Σκεφτείτε τους πρώτους αγρότες που έφυγαν για να δουλέψουν στις πόλεις, στα πρώτα εργοστάσια καθώς βιομηχανοποιήθηκε η κοινωνία. Πώς να λειτουργήσει ένα τέτοιο σώμα σε καθιστικό οκτώωρο; Στα πρώτα εργοστάσια, όπως έχει συζητηθεί από ιστορικούς όπως ο Ε. Π. Τόμσον, για να επιτευχθεί μια τέτοια σωματική πειθαρχία έκλεισαν τα παράθυρα για να μην αντιλαμβάνονται οι εργαζόμενοι την πάροδο του χρόνου που μετρίοταν σύμφωνα με το φως του ήλιου. Η «πρόοδος» δεν ήταν πάντα μια ειρηνική διαδικασία...

— Εξακολουθούν να υπάρχουν τέτοιες αντιλήψεις και σήμερα;

— Η κουλτούρα δεν αλλάζει μονομιάς, ούτε στον ίδιο ρυθμό με την οικονομική ή άλλη αλλαγή. Τα υπολειμματικά στοιχεία συνυπάρχουν με τα «νέα». Ίσως αυτό να εξηγεί για παράδειγμα το λεγόμενο «ακαδημαϊκό τέταρτο», δηλαδή τη γνωστή μόνιμη αργοπορία πέραν της καθορισμένης ώρας έναρξης, για την οποία ο Έλληνας κατηγορείται ως ανακριβής (σε αντίθεση με τον Εγγλέζο, για παράδειγμα). Εδώ, βέβαια, μιλάμε για κάτι πολιτισμικό και όχι ατομικό. Είναι ίσως μια διαπραγμάτευση του χρόνου (και του χώρου). Από ξένους ανθρωπολόγους έχει ερμηνευθεί αβασάνιστα ως ανικανότητα ακριβείας.

Το παρόν δεν είναι επαρκώς κατανοητό χωρίς το ιστορικό του βάθος

— Εσείς πού βρίσκετε τον εαυτό σας;

— Απαξ και διασχίσεις δύο κόσμους, είσαι πάντα ανάμεσα και μεταξύ, βλέπεις προς δύο κατευθύνσεις. Κι αναζητείς το «τρίτο ρεύμα».

— Η δική σας ψυχοσύνθεση μπορεί να είναι ένα παράδειγμα για μια συνθετικότερη λύση του ελληνικού προβλήματος.

— Μεγάλη κουβέντα...

— Είναι γνωστό ότι τα παιδιά χρησιμοποιούν τις λέξεις ως αντικείμενα, γι' αυτό και τους είναι εξαιρετικά εύκολη η διαστρέβλωσή τους ή η λεξιπλασία. Ένα τέτοιο είδος ωριμότητας υπάρχει και στη Μάνη ως προς τις λέξεις;

— Μα πώς δεν υπάρχει; Στο βιβλίο αναφέρω κι αναλυτικά λέξεις τους όπως «δρομοχασμένη», «αντιστοιμίζω», κ.ά. Το ίδιο δεν θα έκαναν και οι συρραλιστές ζωγράφοι;

— Βέβαια, αυτοί έχουν περάσει από

τον Διαφωτισμό. Ενώ ο Μανιάτης πάει κατευθείαν από την αρχαϊκή κοινωνία στη μετανεωτερική!

— Μιλώντας για ασυνέχεια... Κι εγώ, πάντως, ζω μια χαρά με τα μανιάτικα χαρακτηριστικά μου. Ερμηνεύω για παράδειγμα στην «αντιφώνηση».

Τη λέξη «Διάβολος» δεν την άκουσα ποτέ στη Μάνη. Ούτε τη λέξη Κόλαση.

ως διαφωνών χορός μέσα την εποχή της γενικευμένης συναίνεσης!

— Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η έννοια του ιερού στη Μάνη. Δεν το συμβολίζει ακριβώς η Εκκλησία.

— Ναι, όμως είναι και η Εκκλησία. Η Μανιάτισσα δεχόταν τον παπά στη νεκρική ακολουθία, αλλά ο ρόλος του ήταν περιορισμένος και εξωτερικός.

Μανιάτισσες μοιρολογούν. Έργο της Αλίσια Αν Πάρκινς από το βιβλίο της «Εικόνες της Μάνης», εκδ. Ελευθερουδάκη, 1971.

Δεν απέκλειε, απλώς καθόριζε τα όριά της. Πάνω, όμως, από τον παπά, τον γιατρό, τον δικηγόρο, βρίσκεται η Ιστορία. Και η Ιστορία στη Μάνη, αλλά και σε όλα την Ελλάδα, εδράζεται στο κόκαλο.

Οι Μανιάτισσες είχαν τρόπους να ανοίγουν τα σύνορα αντί να ενισχύουν την ακαμψία τους.

— Αν ταυτίσουμε το περιεχόμενο με το πράγμα για τι ανθρώπους μιλάμε; Είμαστε εγκλωβισμένοι στην όλη.

— Η διαχωριστική αντίληψη πηγάζει από πολύ παλιά, ίσως από τον Πλάτωνα. Η Μανιάτισσα, όμως, παράγει μεταφορικό λόγο, αλληγορία, ποίηση, μνήμη την ώρα που κρατά το κόκαλο.

— «Αν υπάρχει Θεός, κι αν υπάρχει Διάβολος, μας έχουν καταραστεί και οι δύο».

— Τη λέξη «Διάβολος» δεν την άκουσα ποτέ στη Μάνη. Ούτε τη λέξη Κόλαση.

— Ο εγκλωβισμός στη μνήμη δεν είναι ένα είδος νευρώσεως;

— Αυτή είναι η δική μας ψυχολογική ματιά. Αυτές οι γυναίκες είχαν πολλούς τρόπους, συμβολικά συστήματα, να ανοίγουν τα σύνορα αντί να ενισχύουν την ακαμψία τους.

— Εσείς ζείτε καλύτερα με τους νεκρούς;

— Όχι, σε καμία περίπτωση. Ανθρωπολόγος είμαι, όχι αρχαιολόγος ή ιστορικός. Αρνούμαι, όμως, να τους αγνοήσω. Το παρόν δεν είναι επαρκώς κατανοητό χωρίς το ιστορικό του βάθος.

* Εκτενέστερη εκδοχή στο www.kathimerini.gr.